

Günay Süleymanova
Bakı Slavyan Universiteti

10.30546/2518-752X.1.601.011

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİNDƏ *HARD*, *STRONG* SİFƏTLƏRİNİN LEKSİK-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: çoxmənalı sifətlər, semantika, müqayisəli təhlil, keyfiyyət, əlamət

Keywords: polysemantic adjectives, semantics, comparative analysis, quality, sign

Ключевые слова: многозначные прилагательные, семантика, сравнительный анализ, качество, признак

Giriş. Müasir Azərbaycan dilində “sifət”, ingilis dilində “adjective”, rus dilində “прилагательное” termini ilə adlandırılan söz kateqoriyasının mənşəyi problemi müasir dilçilikdə qəti həllini tapmadığı səbəbindən hər zaman tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur. Tədqiqatçılar arasında sifət kateqoriyasının mənbələri və diaxroniyası ilə bağlı fikir birliyi yoxdur. Məsələn, rus nəzəri dilçiliyində hələlik az və ya çox dərəcədə qəbul edilmiş ümumi fikir bundan ibarətdir ki, sifətlər isimdən törəmişdir (S.D.Katsnelson, A.A.Potebnya, L.P.Yakubinski, V.M.Jirmunski və s.).

Sifət nitq hissəsi keyfiyyət və əlamət bildirən söz qrupu kimi dilçilik tarixində uzun müddət xüsusi bir adla göstərilməyib, semantik və sintaktik cəhətdən ayrıca bir nitq hissəsi şəklində fərqləndirilməmişdir. Əsrlər boyu digər sözlərlə birlikdə, müasir təsnifat meyarları üzrə isim statusu almaqla, onlar substantiv (əşya-vi) mənaya malik olmuş, ad sinfinə aid edilmiş və sadəcə adlar adlandırılmışdır. İngilis dilində sifətin nitq hissəsi kimi müəyyənləşdirilməsi çətinlik törədir, çünki bu söz kateqoriyasının yeganə morfoloji əlaməti müqayisə dərəcəsinin olmasıdır ki, o da bütün sifətləri əhatə etmir. Xarici germanşünaslıqda sifət nitq hissəsinə yanaşmada funksional parametrlər üstünlük təşkil etdiyi halda, keçmiş sovet germanşünaslığında, o cümlədən Azərbaycan sovet germanşünaslığında əsas üstünlük məzmun meyarlarına verilir.

Dilçilik elmində keyfiyyət kateqoriyasının və onun ifadə vasitəsi olan sifətlərin tədqiqi tarixi xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Qədim zamanlardan son dövrlərə qədər sifətlərin müxtəlif bölgüləri verilsə, bu nitq hissəsinin xüsusiyyətləri, fərqli keyfiyyətləri araşdırılsa da bu problemin tədqiqinə həsr edilmiş xüsusi nəzəri əsərlər nisbətən sonralar, əsasən XX əsrdə meydana çıxmışdır. Azərbaycan dilçiliyində sifət A.Axundov, A.Eyvazov, Ə.Rəcəbli, Ə.Şükürlü, Y.Məmmədov, M. Hüseynzadə, Ə.Dəmirçizadə, H.Mirzəzadə, Ə.Cavadov və b. tərəfindən araşdırılmışdır.

Ə.Dəmirçizadə mənanı, sualları, sifət düzəldən şəkilçiləri, sintaktik mövqeyi sifət üçün qrammatik əlamətlər hesab edir [1, s.58-60]. M.Hüseynzadənin və S.Cəfərovun əsərlərində də sifət müstəqil leksik-qrammatik kateqoriya kimi təqdim olunur.

Dildə sifət obyektin keyfiyyətini, xassəsini və daimi atributunu və obyektiv bir şey kimi qəbul edilən mücərrəd anlayışları ifadə edən nitq hissəsidir. Sifətlərin semantik əsasını keyfiyyət anlayışı təşkil edir.

Sifətin nitq hissələri arasında yeri ilə bağlı V.V. Vinqradov qeyd edir ki, bu nitq hissəsi "... isimlərdən sonra ən çoxlu söz ordusudur" [6, s.152].

Sifət keyfiyyət, xassə, xüsusiyyətin ümumi kateqoriyalı mənası ilə səciyyələnən nitq hissəsidir. Atributun bu mənası sifətdə və onun sintaktik istifadəsində, morfoloji xüsusiyyətlərində aydın ifadə olunur. "Sifətlər cisimlərin atributunu bilavasitə və ya bu obyektlərin münasibəti ilə bildirir" [7, s.37].

Sifət formasında bu xüsusiyyətin zamanla, hərəkət kimi inkişaf etdiyinə işarə yoxdur və əlamətin şərti sabitliyindən danışarkən məhz bu nəzərdə tutulur. Müqayisə üçün *a fast train* (sürətli qatar) və *an approaching train* (qarşıdan gələn qatar) kimi söz birləşmələrində əlamət zamanla inkişaf edən kimi ifadə edilir [8, s.34].

Qeyd edə bilərik ki, sifətlər qrammatik kateqoriya olmaqla leksik-qrammatik məna, morfoloji əlamət və sintaktik mövqeyinə görə fərqlənən söz qruplarından biridir. Hər hansı bir sözün bir nitq hissəsindən başqa nitq hissəsinə keçməsi qrammatik kateqoriyaların dəyişməsinə səbəb olur. Sifət substantivləşərək isim xüsusiyyəti qazana bilər, lakin bu heç də sifətin bütünlüklə hər cür dil situasiyalarında ismləşdiyini sübut etmir. Yalnız müəyyən kontekstdə, müəyyən sintaktik qurum daxilində sifət ismləşir. Kontekstdən kənarda eyni söz yenə də sifət olaraq qalır.

Leksik vahidlərin çoxtərəfliliyi, struktur, funksional, semantik özünəməxsusluğu – onların təsnifatında, müvafiq siniflərin təbiətinin müəyyənləşdirilməsində leksik, sintaktik və morfoloji, sözdüzəltmə və digər müxtəlif kriteriyaların tətbiqinin mümkünliyünü şərtləndirir. Yuxarıda deyilənləri sifətlərə də aid etmək olar. Adyektiv leksikanın ayrıca bir sinif kimi təsvirinin hətta ilk qrammatiklər üçün xarakter olmasına baxmayaraq, müxtəlif linqvistik və bəzən də eyni linqvistik əhəmiyyətə onun mahiyyətinin müəyyənləşdirilməsi üçün kriteriyaların seçilməsi üst-üstə düşür. Seçdikləri prinsip əsasında ardıcıl olaraq, sözlərin təsnifatını aparmağa səy göstərərək, dilçilər müvafiq olaraq, müəyyən leksik vahidlərin həddlərini müxtəlif cür təyin edirlər. Təbii olaraq da, sonrakı mərhələdə müxtəlif cür təsvir olunan bu qrupların daxilindəki kateqoriyalara bölünmə prosesi də müxtəlif konsepsiyalarda spesifik xüsusiyyətlər kəsb edir. Xüsusilə, ingilis dilində sifətlərin müəyyən olunması daha çətindir. Çünki burada yeganə morfoloji əlamət müqayisə dərəcəsinin olmasıdır və bu da bütün adyektiv sözlərə xas deyil. Sözlərin nitq hissələrinə görə təsnifatında əsasən funksional (xarici dilçilikdə) və məzmun kriteriyalarının tətbiqi ingilis dilində sifətin müəyyənləşdirilməsində ciddi fərk ayrılığına səbəb olur.

İngilis dilində sifətlər aşağıdakı əsas kateqoriyalara bölünürlər: keyfiyyət bildirən sifətlər və nisbi sifətlər. Keyfiyyət sifətləri bir obyektin digərindən ölçüsünə (big – böyük), formasına (square – kvadrat), xassəsinə (hard – sərt), dadına (bitter – acı), rənginə görə (green – yaşıl), çəkisinə görə (light – yüngül) fərqlənən xüsusiyyətlərini bildirir.

Nisbi sifətlərdə bir cismin əlamətləri az və ya çox dərəcədə özünü göstərə bilməz. Onlar adətən fəaliyyət sahəsini (*rural* – kənd), obyektin hazırlandığı materialı (*woolen* – yun), bilik sahəsini (*scientific* – elmi) və digərlərini ifadə edirlər.

Ona görə də nisbi sifətlərin müqayisə dərəcələrini formalaşdırmaq mümkün deyil. Onlar 'very' (çox) zərflə birləşdirilə bilməz.

Məlumdur ki, sifət bu mövzunu əhatə edən nəzəri əsərlərdə müxtəlif cəhətlərlə səciyyələnən müstəqil nitq hissələrindən biridir. İlk növbədə, yerli və xarici dilçilərin bu nitq hissəsini necə təyin etdiklərini öyrənməliyik.

Məşhur rus dilçisi V.V. Vinqradov sifətin aşağıdakı tərifini verir: "Sifət obyektin, hadisənin və ya adı ilə göstərilən digər atributun qeyri-prosessual atributunu (xüsusiyyətini) bildiren predikativ sözlərin leksik-semantik sinfidir." [3, s.326].

Digər rus dilçi P. A. Lekant da öz növbəsində aşağıdakı tərfi təklif edir: "Sifət obyektin atributunun kateqoriyalı qrammatik mənasını isimdən qrammatik asılılıq şəklində ifadə edən nitq hissəsidir." [9, s.137].

İngilis qrammatikası çərçivəsində sifət anlayışı üzrə ixtisaslaşan bir qrup rus dilçi I.P.İvanova, V.V.Burlakova, G.G. Poçeptsov bu sözlər sinfini aşağıdakı kimi müəyyən etmişdir: "Sifət obyektin məlum şərt sabitliyinə malik olan əlamətini adlandıran nitq hissəsidir." [8, s.105].

D. Beyber, S. Konrad və D. Liç sifətə "obyekt və ya şəxsin keyfiyyətinin ümumi semantikasını ifadə edən mənalı sözlər sinfi" kimi baxırlar [10, s.183].

Beləliklə, sifətin yuxarıda yerli və xarici dilçilikdə verilmiş müxtəlif şərhələrinə əsaslanaraq bu nitq hissəsinin mahiyyəti haqqında ümumi bir anlayış əldə etmək olar. Deməli, sifət predmetin atributunun mənası ilə sözləri birləşdirən nitq hissəsidir. Buna görə də nitqdə sifət isimlə birləşərək cümlədə ya tərif rolunu, ya da mürəkkəb nominal predikatın nominal hissəsini yerinə yetirir.

İngilis dilində keyfiyyət sifətləri kimi izah olunan məhz bu qrup sözlər öz xüsusiyyətlərinə görə sadə və eynicinsli görünsələr də, adyektiv leksikanın onoma-sioloji mahiyyətinin (bu mahiyyət əksər alimlərin rəyinə görə bütün sözlərin nitq hissələrinə görə təsnif olunmasında əsas prinsip kimi çıxış edir.) açılmasında əsas rol oynayır. Dilçilər sifətlərin ilkin semantik, funksional, morfoloji və struktur xüsusiyyətlərinin öyrənilməsində məhz bu qrup sözlərə əsaslanırlar. Bu qrup sifətlərin birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb etməsini nəzərə alaraq, adyektiv leksikaya aid edilməsi mübahisələr doğuran digər qrup sözləri kənara qoyub, (amma heç də onların təhlilinin aktuallığı və vacibliyi inkar olunmur) diqqəti keyfiyyət və nisbi sifətlərin təsvirinə yönəltmək olar. Müvafiq olaraq da, sonrakı mərhələlərdə adyektiv leksikanın bu və ya digər xüsusiyyətlərindən danışarkən, ümumi sifət sistemində əsas bu iki qrupu nəzərdən keçirtmək də olar. Güman etmək olar ki, bu qrupların dərin analizi adyektiv leksika ilə bağlı mübahisəli məsələlərin araşdırılmasında səmərəli ola bilər.

İngilis dilində sifətlərdən bəhs edərkən məşhur rus dilçisi V.V.Vinqradov belə qeyd edir: "Sifətin semantik əsasını keyfiyyət təşkil edir." [5, s.151]. Qeyd etmək lazımdır ki, mövcud ədəbiyyatda sifətin kateqoriyalarını təyin edərkən, müxtəlif dayaq anlayışlarından istifadə olunur: keyfiyyət, xassə, əlamət, atribut. Müvafiq olaraq da, adyektiv söz-lər kateqoriyası keyfiyyət, xassə, əlamət, atribut bildirməklə xarakterizə olunur. Bu anlayışlar mahiyyətcə sinonimdir və ziddiyyət yaratmır. Analoji olaraq da, fəlsəfi ədəbiyyatda keyfiyyət termininə qarşı dura bilən və həmçinin ona sinonim olan keyfiyyət, xassə, əlamət və atribut terminləri fərqləndirilmir.

Azərbaycan dilçiliyində nitq hissəsi kimi sifətə yanaşma müxtəlif olmuşdur. Belə müxtəliflik hətta sifətin bir nitq hissəsi olaraq məna tutumunun müəyyənleş-

dirilməsində özünü göstərmişdir. Dilçiliyimizdə sifət həm əşyanın əlamət və (ya) keyfiyyətini bildirən sözlər kimi, həm də ümumən əlamət və keyfiyyət bildirən nitq hissəsi olaraq göstərilir. Hətta dilçiliyimizdə sifətin yalnız “əlamət” bildirən söz kimi təqdim olunduğu da müşahidə olunur. Azərbaycan dilçiliyində akademik və monoqrafik nəşrlərdə sifətin tərifində işlədilən “əlamət” və “keyfiyyət” və ya yalnız “əlamət” terminindən istifadə edilməsi müəyyən izahat tələb edir. Bu məsələyə münasibət bildirən Y.Seyidov yazır ki, “.... əlamət və keyfiyyət müxtəlif anlayışlar kimi qəbul edilir. Əlamət deyəndə əşyanın zahiri görünüşü (*gözlə, uca, geniş, ağ, qara*), keyfiyyət deyəndə əşyanın daxili xüsusiyyətləri (*yaxşı, ağıllı, mərd, paxıl*) nəzərdə tutulur. Əlamət termini təkcə işlədiləndə bu xüsusiyyətlərin hamısı (həm zahiri, həm də daxili) anlaşılar.” [2]

Sifət hər zaman ismin önündə işlənir. Türk dillərində tarixən sifətin əsas nitq hissəsi olması mübahisə yaratmışdır. Bu da qədimdə sifətin xüsusi şəkildə ol-maması ilə əlaqədardır. A.Şerbakın fikrincə, “sifətin müəyyən olunması isimlərin semantik – funksional çevrilməsinin nəticəsidir”.

İngilis dilinin lüğəti ingilis dilinin inkişafının müxtəlif mərhələlərində əsas-ların əlavə edilməsi ilə formalaşan çoxlu sayda sifətləri ehtiva edir. Müasir ingilis dilində mürəkkəb qədim ingilis sifətləri qorunub saxlanılmışdır ki, bu da nitqin bu hissəsində bu sözyaratma modelinin əhəmiyyətli dərəcədə qədimliyini vurğulayır. Məsələn, *ice-cold, iron-grey, half-empty, milk-white, silver-hilted* [11, s.202].

Orta ingilis dövründən ingilis dilinin lüğət tərkibinə *hard-faced, grey-haired, light-hearted, dark-blue, ill-disposed, moth-eaten, well-informed, well-known* və başqa sözlər daxil edilmişdir [10, s.275]. Yeni İngilis dilinin formalaşması dövrünün əvvəlində söz yaradıcılığı fəal inkişaf etməyə davam etdi, bu dövrün neoplazmalarının sayı ingilis dilinin aktiv lüğətinin və dil sisteminin canlı element-lərinin bir hissəsidir. Məsələn, *brand-new, homesick, red-brown, able-bodied, round-faced, grey-eyed, bare-headed, flat-footed, middle-aged, red-cheeked, good-natured, time-honored, well-bred, heartbroken* [4, s.199].

Sifətlər isim təyin etmək funksiyasını yerinə yetirərək onlarla atributiv-prepozitiv tipli ifadələr əmələ gətirir, lakin eyni zamanda müxtəlif sintaktik əlaqə yollarına malikdir.

Buraxılış işinin bu yarımfəsli “hard”, “strong” polisemantik sifətlərin timsa-lında sinxron və diaxroniyada dil vahidlərinin sistem və nitq mənalalarının korrelyasi-ya probleminin tədqiqinə həsr edilmişdir. Xüsusilə, “hard”, “strong” sifətlərinin dil (sistem) mənalalarının və mexanizmlərinin xüsusiyyətlərinin təhlili təqdim olunur.

Təhlil üçün sifətlərin seçilməsi insan orqanizminin fizioloji xüsusiyyətlərini (“strong”) və xarici aləmin konkret obyektlərinin (“hard”) xassələrini bildirən dil va-hidlərinin semantikasının və funksiyalarının müqayisəli təhlilinə maraqla bağlıdır.

Bu mövzunun yerli və xarici dilçilikdə kifayət qədər nəzəri işlənməsinə bax-mayaraq, dilçilər, xüsusən də dil və nitq sistemi səviyyələri arasındakı əlaqənin xarakteri, daha dəqiq desək, hansı məzmun vahidlərinin sistem səviyyəsini təşkil etməsi ilə bağlı yekdil fikrə gələ bilmirlər.

Baxışları Sokratın elmi irsinə əsaslanan başqa bir istiqamətin tərəfdarları isə əksinə, hər hansı nitq ifadəsinin mənasını yaratmaqda insanın şəxsi amilini və ya-radıcı rolunu nəzərə almaqda israrlıdırlar (A.A. Potebnya, G. Guillaume, G. Paul, E. Coseriu, M.V. Nikitin, A.B. Kravçenko və başqaları). Bu nöqtəyi-nəzərdən

məna hər dəfə yeni bir insanın dünya haqqında biliyi əsasında və onun ünsiyyət vəziyyətinin bütün xarici amillərini qiymətləndirməsi əsasında yaranır. Polise-mantik sözə gəlincə, onun semantikasının formalaşması və dərk edilməsi onun bu leksemin ifadə etdiyi məfhumun ən mühüm xüsusiyyətlərini özündə ehtiva edən "mənalı özəyi" (intensivliyi) ilə müəyyən edilir.

Tədqiqatın aktuallığı dil səviyyəsinin məzmun vahidlərinin xarakteri və nitq səviyyəsində fəaliyyət göstərməsinin ətraflı təhlili ehtiyacı ilə müəyyən edilir.

Sinxroniya və diaxroniyada sifətlərin dil və nitq mənalının öyrənilməsi də vacibdir. Diaxronik materialın öyrənilməsində müasir dilin təhlili üçün işlənmiş üsullardan istifadə etmək lazımdır.

Lüğətlərin məlumatlarına görə "hard" sifətinin ilk leksik-semantik variant-larının mənalının təhlili aşağıda göstərilmişdir. Mənalər ümumi, təkrarlanan mə-na komponentlərini vurğulayır, üçüncü sütunda integral simvollar, dördüncü sü-tunda isə differensial əlamətlər əks olunur. Diferensial – bir fonemi digərindən ayırmağa imkan verən əlamətlərdir. Fonemlərin diferensial xüsusiyyətləri ziddiy-ətlərin köməyi ilə müəyyən edilir.

*...when I have to be, but for me it comes from years of **hard** practice.*

*He's got to bear the fruits of his father's misconduct and bring his mind to fare **hard** and to work **hard***

*..... I got it all by **hard** work, and paid for it out of my own earnings*

*Here's the truth: I can't claim that it was **hard** to imagine why some women would go for Thomas Seymour*

*I'm probably as at home now on horseback when I have to be, but for me it comes from years of **hard** practice*

*He is such a good boy and works **hard** all the time and never run around or make any trouble*

*Owing to the intense cold the ground was **as hard as a bone** (daş kimi bərk).*

*It's not much use your expecting any generosity or kindness from him. He's **as hard as a bone** in anything that concerns his own interests.*

*"Ana elm dəryadır, onu tamam-kamal qurtarmaq çox **çətin**dir. Mən hələ indi o dəryaya girmək üçün hazırlaşmışam!"*

*İşimiz **çətin**dir. Bizim Həmidə şəhərlərdən, gur həyatdan uzağa düşüb.*

*Anam olmayan yerdə atamın kefi **çətin** açılır*

İngilis dilində "hard" sifəti ilə bir neçə söz birləşmələri də mövcuddur. Bəzi-lərinə nəzər yetirək:

hard feelings – acı, pis hisslər

Even though my sister and I quarreled I don't have any hard feelings toward her. // Bacımla mübahisə etsək də, ona qarşı heç bir inciklik hiss etmirəm).

hard nut to crack – çətin vəzifə; öhdəsindən gəlməkdə çətin olan bir insan, "sərt qoz"

Felix is a hard nut to crack that's why he hasn't any friends at the University // (Felix çətin adamdır, ona görə də Universitetdə heç bir dostu yoxdur.)

hard on (someone's) heels – kiminsə arxasınca (yaxından) izləmək.

My dog is a bit of a coward, and he is always hard on my heels. – Köpəyim bir az qorxaqdır və həmişə dabanlarıma basır.

Hard sell – alış-veriş etmək

The sales person gave us a hard sell on the new computer so we decided not to buy it from him. Satıcı ısrarla bizə yeni bir kompüter təklif etdi, ona görə də ondan almamağa qərar verdik.

“Strong” sifətinin leksik-semantik variantları aşağıda daha aydın görə bilərik.

İngilis dilində strong sifətinin mənası aşağıdakı lüğətlərdə təqribən yaxın-mənalı şəkildə verilir:

Oxford English Dictionary – physically powerful, able to exert great muscular force (fiziki cəhətdən güclü), integral əlamətləri – physically powerful; able to exert great muscular force;

CED – involving or possessing physical or mental strength (fiziki və ya əqli gücə malik olan); integral əlamətləri – possessing physical strength; differensial əlamətləri – or possessing considerable mental abilities;

COBUILD – people or animals that are strong have well-developed muscles and great physical ability so that, e.g. they can work hard, carry heavy;

W3 – having great muscular power: capable of exerting great bodily force;

İnteqral əlamətləri – having great muscular power; capable of exerting great bodily force;

CIDE – Powerful; having or using great force or control; integral əlamətləri powerful; having or using; differensial əlamətləri – powerful; having or using

Lüğətlər inteqral semələrin aşağıdakı qruplarını fərqləndirirlər: (1) physically powerful; having great muscular power; possessing physical strength; having well-developed muscles; physically vigorous; robust – fiziki cəhətdən güclü; böyük əzələ gücünə sahib olmaq; fiziki gücə sahib olmaq; yaxşı inkişaf etmiş əzələlərə sahib olmaq; fiziki cəhətdən güclü; möhkəm; (2) able to exert (use) great muscular (bodily, physical) force (power); having great physical ability; having the power to perform physically demanding tasks. – böyük əzələ (bədən, fiziki) qüvvə (güc) göstərə (istifadə edə bilər); böyük fiziki qabiliyyətə malik olmaq; fiziki cəhətdən tələb olunan işləri yerinə yetirmək gücünə malik olmaq. Bədii əsərlərdən gətirilmiş nümunələrə nəzər salaq:

*He leaped over the years in this way, and in the haste of **strong** purpose and **strong** desire, did not see how they would be made up of slow days, hours and minutes.*

*Perhaps there was something in that sound more than the mere fact of the **strong** vibration that produced the instantaneous effects on the frame of the prostrate man*

*“Who is the **strongest**... sturdiest ... stubbornest boy in your class?”*

*...and here you are, the three of you, young and **strong** as horses... (J.B. Priestley).*

Presently as the sun grew stronger, the snow went away, and his bad dreams passed with it.

*According to research from Everytown for Gun Safety, a nonprofit that advocates for gun control, **strong** gun control laws are correlated with fewer gun deaths.*

*This results in a charge imbalance that builds up an electric field **strong** enough to trigger flashes of lightning (National Geographic, 13 Jan. 2023)*

*Züleyxanın canlı və **möhkəm** qolu Mehmanın əlində özünü hiss etdirirdi.*

..... elə bilirsən ki, qollu körüyün üfürməyinə nəhəng bir insan nəfəs verir, həmin **güclü** nəfəslə alov arasında ahəng-ülfət əmələ gəlir, bu ahəng-ülfət birləşib göyə boy çəkir.....

– Ancaq **güclü** bir barmaq da oldu!

– **Güclü**, ya gücsüz, barmaqsız şey olarmı, – Kamilov iri gövdəsini çəkdi. – O bizə ling qoymaq istəyirdi, deyirsən, yəni biz ona heç bir cecələ barmaq da uzatmıyırdıq?..

İngilis və Azərbaycan dillərində keyfiyyət bildirən sifətlərin semantik strukturunun müqayisəsi aşkar şəkildə göstərir ki, iki dilin mənaca oxşar sözləri heç də həmişə mənə etibarilə tam şəkildə üst-üstə düşmür. Bu isə keyfiyyət bildirən leksik vahidlərin semantikasının milli spesifikasiyasının təzahürü hesab edilə bilər.

Elmi yenilik. "Hard" və "strong" sifətlərinin semantik strukturu ilk dəfə olaraq sinxron və diaxron aspektdə təhlil edilmiş, onların polisemiyasının formalaşmasında integral və differensial semələrin rolu müəyyənəşdirilmişdir. Müqayisəli təhlil əsasında keyfiyyət bildirən sifətlərin semantikasında milli-mədəni fərqlər elmi cəhətdən əsaslandırılmışdır.

Praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəticələri ingilis dilinin leksikologiyası və müqayisəli dilçilik fənlərinin tədrisində, tərcümə praktikasında və ikidilli lüğətlərin tərtibində istifadə oluna bilər.

Nəticə. Tədqiqat göstərdi ki, sifət nitq hissəsi leksik-qrammatik və semantik baxımdan mürəkkəb kateqoriyadır. "Hard" və "strong" sifətlərinin sinxron və diaxron təhlili bu leksik vahidlərin fiziki keyfiyyət bildirən ilkin mənələrdən mücərrəd və qiymətləndirici mənə çalarlarına doğru inkişaf etdiyini sübut edir. Dil və nitq mənələri arasında qarşılıqlı əlaqə mövcuddur və bu əlaqə kontekstdən asılı olaraq reallaşır. İngilis və Azərbaycan dillərində mənaca oxşar sifətlərin tam semantik uyğunluq təşkil etməməsi onların milli-mədəni spesifikasiyasını əks etdirir.

Ədəbiyyat:

1. Dəmirçizadə, Ə. (2007). Müasir Azərbaycan dili (s. 58–60). Bakı: Maarif.
2. Seyidov, Y. (2002). Azərbaycan dilinin qrammatikası: Morfologiya (2-ci nəşr). Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı.
3. Вердиева, З. Н. (1986). Семантические поля в современном английском языке: Учебное пособие для пед. ин-тов. Москва: Высшая школа.
4. Виноградов, В. В. (1953). Основные типы лексических значений слова. Вопросы языкознания, (5), 3–30.
5. Виноградов, В. В. (1972). Английский язык (грамматическое учение о слове). Москва: Просвещение.
6. Виноградов, В. В. (2001). Русский язык (Грамматическое учение о слове) (4-е изд., под ред. Г. А. Золотовой). Москва: Русский язык.
7. Жигадло, В. Н., Иванова, И. П., & Иофик, Л. Л. (1956). Современный английский язык. Теоретический курс грамматики. Москва: Изд-во лит. на иностр. яз.
8. Иванова, И. П., Бурлакова, В. В., & Почепцов, Г. Г. (1981). Теоретическая грамматика современного английского языка. Москва.
9. Лекант, П. А. (1982). Современный русский литературный язык. Учебник для студентов филологических специальностей педагогических институтов. Москва: Высшая школа.

10. Biber, D., Conrad, S., & Leech, G. (2003). Student grammar of spoken and written English. Harlow: Longman.
11. Curme, G. O., & Kurrath, H. (1931). A grammar of the English language: Syntax. New York: Heath and Co.

Gunay Suleymanova

Summary

**LEXICAL AND SEMANTIC FEATURES OF THE ADJECTIVES
"HARD" AND "STRONG" IN ENGLISH AND AZERBAIJANI**

According to data obtained from the most authoritative English dictionaries, adjectives rank second after verbs among the main lexico-grammatical classes in terms of the number of polysemous units and the average number of meanings. The selection of adjectives for analysis is related to the interest in the comparative analysis of the semantics and functions of linguistic units that express the physiological characteristics of the human body (such as “strong” and “hard”). The study explores the synchronic and diachronic analysis of the ratio between semantic units in the language and speech systems of the polysemous adjectives “strong” and “hard”.

Гюнай Сулейманова

Резюме

**ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ
"HARD" И "STRONG" В АНГЛИЙСКОМ И АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ
ЯЗЫКАХ**

Согласно данным, полученным на основе наиболее авторитетных словарей английского языка, прилагательные занимают второе место после глаголов среди основных лексико-грамматических классов по количеству многозначных единиц и среднему числу значений. Выбор прилагательных для анализа связан с интересом к сравнительному анализу семантики и функций языковых единиц, обозначающих физиологические особенности человеческого организма (таких как “strong” и “hard”). Исследование представляет синхронный и диахронный анализ соотношения смысловых единиц в системе языка и речи многозначных прилагательных “strong” и “hard”.

Rəyçi: prof. A.Məmmədov